

zbornici

**PROMIŠLJANJA
AKTUELNIH
DRUŠTVENIH IZAZOVA
REGIONALNI I
GLOBALNI KONTEKST**

UREDNICI

Ivana Arsić

Vladimir Mentus

IZDAVAČ:

Institut društvenih nauka
Beograd, 2020.

ZA IZDAVAČA:

dr Goran Bašić

RECENZENTI:

Dragan Todorović, Filozofski fakultet, Univerzitet u Nišu
Mirjana Dokmanović, Institut društvenih nauka, Beograd
Ankica Šobot, Institut društvenih nauka, Beograd

EDICIJA

Zbornici

UREDнице EDICIJE:

dr Natalija Mićunović
dr Mirjana Dokmanović

ISBN 978-86-7093-238-8

zbornici

**PROMIŠLJANJA
AKTUELNIH
DRUŠTVENIH
IZAZOVA:
REGIONALNI
I GLOBALNI
KONTEKST**

UREDNICI

Ivana Arsić

Vladimir Mentus

INSTITUT
DRUŠTVENIH NAUKA
BEOGRAD
INSTITUTE
OF SOCIAL SCIENCES
BELGRADE

MARKO JOVANOVIĆ

Centar za politikološka istraživanja i javno mnjenje
Institut društvenih nauka
mjovanovic@idn.org.rs

Halifat u diskursu Islamske države – politički mit¹

Apstrakt

Predmet ovog rada je istraživanje upotrebe narativa o halifatu u političkom diskursu Islamske države, kao i načina na koji samoproklamovani halifat želi da se predstavi svojoj ciljnoj grupi, zajednici svih muslimana. Da bi se pravilno pristupilo istraživanju ovog diskursa koji u sebi sadrži brojne elemente političkog mita, prvo ćemo ukratko dati definiciju političkih mitova, ukazujući na njihovu konstrukciju, sadržinu, osnovne funkcije i ciljeve, a zatim se osvrnuti na instituciju halifata, njen istorijski razvoj pun uspona i padova, kao i na nasleđe koje ovaj termin danas sa sobom nosi, a koje je rezultat brojnih procesa i događaja koji su počevši od VII veka uobličavali percepciju ovog pojma i mitski narativ o halifatu. Nakon toga će biti dat kratak osvrt na nastanak i razvoj Islamske države, a zatim sledi analiza diskursa koja predstavlja centralni deo ovog rada. Na kraju rada pokušaćemo da sagledamo sociokulturni kontekst u kome se mit o halifatu aktualizovao i objasnimo zašto je poslednjih godina dobio na popularnosti.

Ključne reči: Islamska država, halifat, politički mit, politički diskurs

Uvod

■ Iako je tzv. Islamska država praktično pretrpela poraz, izgubila sve teritorije koje je nekada kontrolisala u Iraku i Siriji i suočila se sa smrću svog vođe, ona nastavlja da privlači određen broj ljudi i uživa podršku koja se meri hiljadama pristalica. Islamska država i ponovno uspostavljanje islamskog halifata figuriraju kao ideje sa potencijalno velikim mobilizacijskim kapacitetom i, dokle god je tako, ne može se govoriti o njenom potpunom porazu (Walt 2019). Ne treba zaboraviti da je veliki broj stranaca iz celog sveta napustio svoje zemlje i oputovao u Siriju i Irak, kako bi se priključio

¹ Rad je napisan u okviru Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2020. godinu koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

Islamskoj državi. Ne treba smetnuti s uma ni činjenicu da je i veliki broj pripadnika lokalne populacije takođe zdušno podržavao Islamsku državu, kao i da je ova organizacija uspjela da uspostavi 'franšize' u raznim delovima sveta. Sada, nakon konačnog oslobođenja svih teritorija nad kojima je Islamska država nekada imala kontrolu, nameće se pitanje – Šta raditi sa preostalim pristalicama i borcima Islamske države? Neki od njih su na slobodi, a mnogi se nalaze u zarobljeništvu. Samo u kampu al-Havl na severu Sirije, koji je pod kontrolom Sirijskih demokratskih snaga, nalazi se skoro 70 hiljada ljudi, u velikoj većini (94%) žena i maloletnika, a čak 11 hiljada njih nije iz Iraka i Sirije, nego dolaze iz 62 različite zemlje (Zelin 2019, 3). Postoje naravno i drugi kampovi i zatvori u kojima se nalaze još hiljade zarobljenika. Oni se nalaze u Siriji i Iraku, ali se i u Turskoj nalaze hiljade pritvorenika povezanih sa Islamskom državom, a nemali broj stranaca među njima sada čeka da bude vraćen u svoje matične države (Sariyuze et al. 2019). Naravno, nisu oni svi borci, ima tu i civilnih pristalica Islamske države, ali i oni predstavljaju bezbednosnu pretnju. Kako bi se smanjio potencijal Islamske države da mobiliše nove članove i kako bi se osmislile dobre strategije za deradikalizaciju i reintegraciju u društvo nekadašnjih pristalica i boraca ove organizacije i sprečilo da eventualno, po puštanju na slobodu i povratku u svoje zemlje, šire džihadističku ideologiju, potrebno je razumeti šta je to što je ove ljude na prvom mestu privuklo da se priključe Islamskoj državi. U pitanju je svakako kompleksan niz faktora, ali sigurno da je i narativ o halifatu, koji je ova organizacija uključila u svoj diskurs dajući mu važno mesto, imao bitnu ulogu u svemu tome. Iz navedenih razloga, cilj ovog rada je da istraži upotrebu narativa o halifatu u političkom diskursu Islamske države, kao i načina na koji samoproklamovani halifat želi da se predstavi svojoj ciljnoj grupi, zajednici svih muslimana. Polazna hipoteza koju ćemo nastojati da ispitamo je da li narativ o halifatu u diskursu Islamske države predstavlja politički mit koji ima za cilj da pripadnike grupe tako poveže, prostorno i vremenski (istorijski), podsećajući ih na zajedničku prošlost, kao i na neophodnost današnje solidarnosti radi suočavanja sa izazovima koji ih čekaju u zajedničkoj budućnosti? Takođe ćemo pokušati da sagledamo sociokulturni kontekst u kome je došlo do aktuelizacije političkog mita o halifatu. Epistemološki pristup za koji smo se opredelili u ovom radu je konstruktivizam. Istraživački metodi kojima ćemo se služiti kako bismo proverili naše polaznu hipotezu su interpretativna metoda i kvalitativna analiza sadržaja. U izradi rada biće takođe korišćeni i drugi opšti metodološki pristupi, poput genetičkog, funkcionalnog, komparativnog i deduktivnog.

O političkim mitovima

Političku mitologiju možemo posmatrati kao konglomerat različitih istorijskih, religijskih i političkih ideja koje se koriste kako bi se obezbedio širi kulturno utemeljeni legitimitet za dnevno-političke interese i ciljeve, to jest njima se nude kulturno utemeljena opravdanja za kolektivne postupke (Vasović 2015, 68). Ovi mitovi nastoje da podstaknu osećanja koja će motivisati na preduzimanje kolektivne akcije. Kako bi do toga došlo, oni donose prizivanje prošlosti i projekcije budućeg rasplesa, koji treba da objasne trenutne okolnosti u kojima se grupa nalazi. Pravi subjekat ovih mitova, dakle, nisu pojedinci nego kolektiviteti čija se mitska tradicija doziva u sećanje i služi kao idealan medijum za podsticanje grupne kohezije (Матић 2005, 104-105). Njihova moć se ogleda upravo u sposobnosti da obezbede snažnu identifikaciju pojedinca sa grupom, unutargrupnu lojalnost i solidarnost, što dalje omogućava i usklađenost kolektivnih aktivnosti usmerenih ka ostvarivanju grupnih ciljeva (Vasović 2015, 81). Ovi mitovi igraju važnu ulogu u predstavljanju porekla, nastanka i formiranja političkih pokreta. Bez njih nije moguće postići čvrsto ideološko utemeljenje jednog političkog subjekta i njihovo odsustvo može lako dovesti do nestabilnosti i krize legitimiteta novoosnovanih političkih entiteta, i isto tako poremetiti društvenu koheziju unutar grupe (Despotović 2010, 5). Politički mitovi su, dakle, sredstvo za mobilizaciju masa oko neke ideje ili cilja, i kao takvi lako mogu biti zloupotrebjavani (Стојадиновић et al. 2016, 59). Oni se ne pojavljuju slobodno, sami od sebe. Naprotiv, to su pažljivo smišljene veštačke tvorevine koje služe kao *sredstvo funkcionalizacije i instrumentalizacije* delovanja, kako pojedinca, tako i grupe (Despotović 2010, 6-7). Ipak, ne treba zaboraviti da su politički mitovi ukorenjeni upravo među tim narodnim masama. Iako se ne ispoljavaju uvek, oni su stalno prisutni u narodnoj tradiciji i kulturi i strpljivo čekaju pogodne okolnosti da se ponovo aktuelizuju. Do toga najčešće dolazi u kriznim i turbulentnim vremenima, a naročito ukoliko se ponove istorijske okolnosti u kojima se mit već ispoljavao (Матић 2005, 103-104).

Ukoliko želimo da pravilno sagledamo neki mit, ne smemo ga posmatrati nezavisno od društvenog konteksta u kome se aktuelizovao, jer osnovni preduslov da bi neki politički mit bio efikasan

i ostvario svoju željenu svrhu je da taj mit bude prihvaćen u ciljnoj grupi, odnosno zajednici kojoj je namenjen kao *posebna vrsta istine*. Kao takav, mit ne treba da se nametne kao logički i racionalan, nego kao poseban tip psihološke i emotivne istine koji treba da bude u skladu sa kolektivnim željama, težnjama i strepnjama, nudeći način za prevazilaženje aktuelnih problema u kojima se dato društvo nalazi (Матић 2005, 104-105). Proučavanje ovih mitova ima za cilj da ukaže na njihovu ideološku pozadinu, odnosno potrebu ideologije da sopstveno shvatanje političke stvarnosti konstruiše i nadograđuje mitskim narativom (Despotović 2010, 6). Upoznavanje sa okolnostima u kojima ti mitski narativi doživljavaju uspehe i postaju delotvorno sredstvo za mobilizaciju masa može pomoći u prevenciji zloupotreba i manipulacija u političke svrhe (Матић 2005, 7). I u toj činjenici leži društvena opravdanost ovog istraživanja jer čini se da se upravo nabrojani procesi trenutno i odvijaju širom islamskog sveta, ali u izvesnoj meri i u svesti muslimana u svim krajevima zemljine kugle.

O halifatu

Halifat, ili na arapskom *ḥilāfa*, je termin kojim se označava oblik vladavine nastao na Arabijskom poluostrvu nakon smrti proroka Muhameda 632. godine. Taj termin izveden je od titule halifa, koju su nosili muslimanski suvereni što su nasledili Muhameda i koji su sebe smatrali vođama svih muslimana, a sama reč halifa, sa arapskog bi se mogla prevesti kao namesnik, zastupnik, naslednik ili zamenik (Smailagić 1990, 229; Božović et al. 2003, 133; Танасковић 2010, 51). Zanimljivo je da istorijski izvori iz prvog veka islamske ere pri pominjanju prvih muslimanskih vladara ne koriste titulu halife nego se umesto nje upotrebljava termin „*amīr al-mu'minīn*“, koji je za sebe navodno skovao drugi halifa Omar, a što bi se moglo prevesti kao „zapovednik onih koji veruju“ (Smailagić 1990, 174; Donner 1999, 14-15). Tek više od sto godina nakon Muhamedove smrti je ova titula zamenjena titulom halife, koja je preferirana zbog činjenice da se taj termin za razliku od prethodnog pominje u *Kur'anu* (Donner 1999, 14-15), iako ne u kontekstu Muhamedovog naslednika. Termin halifat koji je u fokusu mog istraživanja, dakle, u nezvaničnoj upotrebi prvi put nalazimo tek u dokumentima koja

datiraju iz 737. ili 738. godine, a u zvaničnoj upotrebi nekih desetak godina nakon toga (Kadi et al. 2013, 81-82).

Treba naglasiti da halifat, kao nepromenljivi i jasno određeni oblik vladavine i institucija, nikada praktično nije ni postojao. On je doživio niz uspona i padova i samo povremeno imao većeg značaja u islamskom svetu, a nasleđe koje ovaj termin danas sa sobom nosi rezultat je brojnih procesa i događaja, koji su tokom istorije uobličavali percepciju ovog pojma. O navodnoj dogmatskoj propisanosti halifata suviše je i govoriti kada se zna da je dokazivanje takvih navoda, na osnovu *Kurana* kao primarnog izvora islama, počelo tek u X veku. Pored toga što termin halifat označava oblik vladavine, on se koristi i za obeležavanje istorijskih perioda u kojima su, izuzev pravovernog halifata, vladale određene dinastije čiji su vladari nosili halifsku titulu. Tako recimo u prvim vekovima islama imamo Umajjidski (661–750) i Abasidski halifat, a kao skoriji primer treba navesti Osmanski halifat. Naime, od osvajanja Egipta 1517. godine svi osmanski vladari su, doduše uglavnom je zanemarujući, nosili halifsku titulu, sve do 1924. godine kada je novoosnovana turska sekularna republika predvođena Kemal-pašom Atatürkcom konačno ukinula instituciju halifata (Smailagić 1990, 231-232).

Nastanak Islamske države

Dakle, organizacija danas poznata kao Islamska država vuče poreklo od druge ozloglašene islamističke organizacije, al-Kaide. Naime, sve do oktobra 2006. godine ova grupa je sebe nazivala al-Kaida u Iraku, a neka saradnja između dve sada rivalske organizacije je trajala mnogo duže, čak do februara 2014. godine (Bunzel 2015, 4). Štaviše, sama ideja za promenu imena grupe potekla je od sadašnjeg lidera al-Kaide, tada Bin Ladenovog zamenika, Ajmana al-Zavahirija. Plan je bio da se, nakon eventualnog povlačenja američkih snaga iz Iraka, iskoristi bezbednosni vakuum koji će nastati za promenu imena organizacije kako bi se lakše mobilisale pristalice za islamističku agendu i da se, kada bude odgovarajući trenutak i podrška masa bude dovoljna, proglasi ponovno uspostavljanje halifata. Ipak, mnogo pre nego što će se američke trupe povući iz ove zemlje, rukovodstvo iračkog ogranka je, bez konsultovanja vrhovnog rukovodstva al-Kaide, krenulo u realizaciju

al-Zavahirijeve ideje i tako je 2006. godine proglašeno osnivanje takozvane Islamske države Irak (ar. *Dawlat al-'Irāq al-'Islāmiyya*). Čin proglašenja Islamske države Irak svakako je bio prvi veliki korak ka kasnijem samoproглаšenju halifata. Tome ide u prilog i činjenica da je njen vođa uzeo titulu *amīr al-mu'minīn*, koja je obično bila svojevrsan sinonim halifskoj tituli. U ovom periodu Islamska država Irak uspostavlja sve više institucionalizovan oblik organizacije, pritom nastojeći da te promene budu u skladu sa islamskom tradicijom. Kako bi zaista sve ličilo na pravu državu, uspostavljena su brojna ministarstva, poput ministarstva rata i finansija, a na nižem nivou država je podeljena na provincije kojima su upravljali guverneri (Abu Haniyeh 2014).

Kada su 2011. godine počele borbe za vlast u Siriji i oružana pobuna protiv predsednika Bašara al-Asada, rukovodstvo ove organizacije počinje da šalje svoje već iskusne borce preko državne granice, u susednu Siriju, kako bi se borili protiv tamošnjeg režima. Pobuna je eskalirala u građanski rat velikih razmera, a Islamska država Irak je bila vešta da iskoristi takvu situaciju u svoju korist. Haos koji je zavladao poslužio im je da pripoje severoistočne delove Sirije. Po pripajanju novih teritorija, postojeći naziv prestao je da bude odgovarajući. Zbog toga je aprila 2013. godine usledilo još jedno, logično rebrendiranje ove islamističke organizacije, koja je sada promenila ime u Islamska država Iraka i Levanta (ar. *ad-Dawla al-Islāmiya fī 'l-'Irāq wa-sh-Shām*). Od ovog naziva su nastale često korišćene skraćenice IDIL na srpskom, ISIS ili ISIL na engleskom i DAEŠ na arapskom. Teritorijalna osvajanja ove organizacije su se nastavila (Cronin 2015, 89-92). Svakako najveći uspeh ostvaren je zauzimanjem drugog najvećeg grada u Iraku, Mosula. To se dogodilo 10. juna 2014. godine i podrazumevalo je i zaplenu ogromnih finansijskih sredstava i naoružanja. Na krilima tog uspeha, nepune tri nedelje kasnije, ova organizacija je 29. juna proglasila ponovno uspostavljanje halifata. To je značilo još jednu promenu imena. Ovog puta izbačene su bilo kakve teritorijalne odrednice iz naziva grupe, koja se dakle sada i definitivno predstavlja kao fenomen globalnog, a ne više lokalnog ili regionalnog karaktera, pretendujući da se istakne kao sila iza koje će se ujediniti celokupna planetarna zajednica muslimana. Od tog trenutka ova organizacija sebe zvanično naziva Islamska država (ar. *ad-Dawla al-Islāmiya*) ili Islamski halifat (ar. *al-ḥilāfa al-Islāmiya*).

Halifat u diskursu Islamske države

Islamskoj državi se pripisuje mnogo toga rečenog i napisanog. Zato je izazov odrediti reprezentativan korpus za analizu. Mi smo se odlučili najpre za dva obraćanja najviših zvaničnika ove organizacije, njenog halife i portparola, koja se tiču proglašenja halifata 2014. godine, a zatim i tri poslednja obraćanja Abu Bekra al-Bagdadija, prvog halife Islamske države, nastala 2018. i 2019. godine u momentima kada se organizacija na čijem je čelu bio suočavala sa teškim porazima. Pored toga, analiziraćemo i izjavu portparola Islamske države objavljenu nakon al-Bagdadijeve smrti, a u kojoj je obelodanjen izbor novog halife. Uz to, ukazaćemo i na jedan interesantan narativ koji se par puta ponovio u časopis *Dabiq* (*Dabiq*), jednom od zvaničnih glasila koje je ova organizacija izdavala na engleskom jeziku. Smatramo da nam izabrani korpus pruža najbolji uvid u to kako se pojam halifat koristi, kako se predstavlja i kakvu ulogu ima u diskursu Islamske države, kako u trenucima najvećih uspeha ove organizacije, tako i u trenucima kada se ona suočava sa velikim porazima.

Uspostavljanje halifata

U poruci koju je tadašnji portparol Islamske države Abu Muhamed al-Adnani pročitao prilikom objavljivanja uspostavljanja halifata 29. juna 2014. godine, objavljenoj kasnije u formi deklaracije tendencioznog naziva *Ovo je Allahovo obećanje* (al-Adnani 2014), Islamska država je, može se pretpostaviti svesno, uključila sve elemente bitne za stvaranje političkih mitova. U toj poruci zvaničnici Islamske države su predstavili muslimane kao ponižene i potčinjene, povlačeći paralelu sa nezavidnim stanjem u kome su se nalazila arapska plemena na Arabijskom poluostrvu početkom VII veka, pred samu objavu *Kurana*, ali uz obavezno podsećanje na veličanstvenu zajedničku prošlost koja je ubrzo nakon toga usledila, a kada je muslimanska zajednica uspela da zavlada ogromnim prostranstvima. Ovde se jasno vidi namera da se povuče paralela sa stanjem u kome su Arapi bili neposredno pred objavu islama i stanja u kome se danas nalazi islamski svet. Kako se zajednica muslimana, na arapskom uma², po

² Reč „uma“ (ar. umma), koja se u arapskom jeziku danas koristi u značenju nacija, prvobitno je korišćena za muslimansku naciju, ali iako biti musliman po današnjim shvatanjima označava versku pripadnost, ne nacionalnost, među islamskim teolozima se i dalje upotrebljava u tom smislu (Božović et al. 2003, 122).

Alahovoj objavi za veoma kratko vreme veličanstveno izdigla do tada neslućenih visina, insinuira se da će se sudbina ponoviti. Ovakva retorika, koja predstavu današnjice ulepšava prizivanjem uspomene na herojsku prošlost, igra bitnu ulogu u homogenizaciji sećanja ciljne grupe i doprinosi obnavljanju i jačanju kolektivne svesti. Kako bi se dalje ojačao osećaj zajedništva, govori se o izuzetnosti muslimanske ume, a naravno i o slavnim pobedama koje je zajednica ostvarila. Takve tvrdnje su prožete i citatima kuranskih ajeta u kojima sam Alah navodno svedoči o izuzetnosti muslimanske ume. Na taj način se najsvetiji islamski tekst, za koji muslimani veruju da je sama Alahova reč, stavlja u funkciju davanja legitimiteta ovakvim navodima.

Kako je nekad uma imala sreću da doživi da postane moćna i doživi brojne pobeđe, tako će i ponovo biti blagoslovena. Takva sudbina se već može naslutiti jer je, kako se tvrdi, izašlo sunce džihada i trijumf se nazire na horizontu. Sada je vreme načiniti jedan veliki korak ka toj pobedi: „Preostala je samo jedna stvar, kolektivna obaveza (wājib kifāʿī) o koju se uma ogrešuje ne poštujući je. To je zaboravljena obaveza. Uma još uvek nije okusila čast otkad su to izgubili. To je san koji živi u dubini svakog muslimanskog vernika. (...) To je ḥilāfa (halifat).” Dakle, uspostavljanje halifata se predstavlja kao izuzetno važna verska obaveza. Ukoliko ona ne bi bila ispunjena, to bi bio greh, ogrešenje o Alahovu volju, a upravo Alahu se pripisuju sve zasluge za ovaj veliki uspeh. Kako bi se pojačao utisak, čak i u zvaničnom engleskom prevodu koristi se versko-pravna terminologija na arapskom jeziku. Neizbežno je i pozivanje na *Kuran*.

Ipak, čini se da su zvaničnici Islamske države u tom trenutku bili svesni da je, objektivno gledano, sudbina halifata neizvesna i da je moguće da zanos koji je postojao u tom momentu neće dugo potrajati, te da će projekat halifata doživeti neuspeh. To nam govori njihova odluka da se, pretpostavićemo iz predostrožnosti, u samoj objavi halifata ograde od eventualnog poraza ili nedoraslosti očekivanjima svojih pristalica. Oni su, naime, oprezni da se i u slučaju takvog, za njih neželjenog ishoda očuva mit o halifatu kao božanskoj volji, stavljajući ne na Alahovu volju već na sebe same, odnosno umu, svaku krivicu za eventualni neuspeh. Bilo kako bilo, halifat je sad uspostavljen i to nije samo formalnost, jer je još pre toga stvoren i državni aparat koji treba da omogući njegovo normalno funkcionisanje i, kako sada postoje svi uslovi za život po islamskim običajima i po ugledu na to kako se živelo u islamskoj zajednici koju je za svog života

predvodio prorok Muhamed, pozivaju se svi muslimani da se pridruže halifatu i, ukoliko je moguće, u njega imigriraju. Halifat se predstavlja kao obećana zemlja, ali koja se još uvek nalazi u stanju borbe. Ipak, vernike koji žele da se pridruže Islamskoj državi ne treba da plaše priče koje čuju o grozotama koje se dešavaju u Siriji i Iraku jer, kako al-Adnani tvrdi, Alah je muslimanima obećao svoju podršku i pobjedu. U tom duhu je i naslovljena cela ova poruka. A šta je Alah obećao, to je i ispunio, halifat je sad uspostavljen i svi muslimani se pozivaju na obaveznu i bespogovornu lojalnost i solidarnost: „Požurite, o muslimani, okupite se oko halife, kako biste se vratili na ono što ste nekad godinama bili, kraljevi sveta i vitezovi rata.“

Ovde se ponovo poziva na slavnu prošlost, ali se ukazuje i na stanje borbe u kom se halifat nalazi. Upotrebom termina kao što su „kraljevi sveta“ i „vitezovi rata“ jača se samopoštovanje i samopouzdanje među pristalicama Islamske države, kako bi se ohrabрили za predstojeće bitke. Politički mit o halifatu ovde, slično i u drugim osnivačkim mitovima, čini se, služi kako bi se ojačao legitimitet ovog novoosnovanog političkog entiteta, odnosno da bi se osporio legitimitet bilo kog drugog autoriteta koji se već ranije nametnuo ili pretenduje da se nametne istoj ciljnoj grupi, u ovom slučaju muslimanima, ili možda je preciznije reći islamistima. Na ovaj način se, takođe, suptilno sugeriše da oni koji to ne učine nisu pravi muslimani, tj. osporava se njihov muslimanski identitet. Očekivano, poreklo legitimiteta se povezuje sa samim Alahom. Čini se i da su zvaničnici Islamske države razmišljali unapred kako bi predupredili bilo kakvo osporavanje njihove ideološki obojene percepcije stvarnosti. Zato je u samu objavu halifata uključen i niz pitanja kojim bi neko mogao pokušati da ospori njihov autoritet i legitimitet. Na ta pitanja, naravno, dati su i odgovori, neki i u vidu citata iz *Kurana*, koji bi trebalo da odbiju i diskredituju takve pokušaje.

Drugi primer diskursa koji analiziramo je govor Abu Bekra al-Bagdadija, halife Islamske države, koji je on održao pri svom prvom javnom pojavljivanju po izboru na ovu funkciju, 4. jula 2014. godine u sabornoj džamiji al-Nuri u iračkom gradu Mosulu (al-Baġdādī 2014). Na početku govora povlači se diskretna paralela između činjenice da je objavljivanje *Kurana* počelo tokom meseca ramazana, kao što je i sada ponovno uspostavljanje halifata objavljeno upravo na početku tog, za muslimane svetog meseca. Iz ovog govora najjači utisak, čini se, ostavlja sledeći citat:

Zaista, muslimani su bili poraženi nakon pada halifata. Tada je njihova država prestala da postoji, pa su nevernici bili u mogućnosti da oslabe i ponize muslimane, budu dominantni nad njima u svakom regionu, otimaju njihovo bogatstvo i resurse, i ukradu im njihova prava. Ovo su uspeli napadnuvši i okupiravši njihove zemlje, postavljajući svoje izdajničke agente da gvozdenom pesnicom vladaju muslimanima, i šireći zaslepljujuće i obmanjujuće slogane kao što su: civilizacija, mir, koegzistencija, sloboda, demokratija, sekularizam, baasizam, nacionalizam i patriotizam, kao i druge lažne slogane.

Ovakvim porukama koje vladaju diskursom svakako se nastoje privući nove pristalice. Cilja se na one muslimane koji se u svojim zemljama osećaju potlačeno i nemoćno. Poznato je da ljudi kad se nađu u očajničkim situacijama često pribegavaju očajničkim sredstvima, a jedno od takvih je i politički mit, u ovom slučaju mit o halifatu, u koji se čovek uzda kao u *ultima ratio* – poslednje sredstvo – koje će grupu, a i njega kao pojedinca, svojim čudesnim moćima izbaciti iz date situacije (Стојадиновић et al. 2016, 59). Muslimani su, tvrdi se, već počeli da vraćaju svoje izgubljeno dostojanstvo. To je započeto čime drugim nego ponovnim uspostavljanjem halifata. Za tako nešto je zaslužna Islamska država i na to muslimani, u kom god delu sveta bili, treba da budu ponosni.

Halifat koji je samoproглашен nastoji da se prikaže kao mesto gde su svi ravnopravni, gde svi uživaju jednaka prava i u kome vlada duh bratstva i apsolutna međusobna solidarnost. To, dakle, nije država samo lokalnog stanovništva nego zajednička država svih muslimana, i zbog toga bi oni koji su u mogućnosti trebalo da pohrle i presele se u nju. Upadljivo je da se kada govori o imigraciji u Islamsku državu, čak i u tekstovima prevedenim na engleski, koristi reč hidžra (ar. *hiğra*)³, a imigranti se nazivaju muhadžirinima (*muhāğirīn*). Upotreba ovih termina ima više nego jasnu simboličku funkciju. Naime, tako se sadašnja situacija nastoji povezati sa predanjem o preseljenju Muhameda i njegovih saboraca iz Meke u Medinu juna 622. godine, a za koje se koristi upravo termin hidžra. Koliko je hidžra bitna u istoriji islama najbolje

³ Hidžra je arapska reč koja „znači selidba, prelazak, pod određenim okolnostima, Muhameda iz Meke u Medinu, koji se dogodio 16. juna 622. godine n.e. (...) Zbog pritiska kojem je Prorok bio izložen u Meki, ponekad se hidžra tendenciozno prevodi sa „bekstvo“. Pre bi se reklo da je Muhamed, napuštajući Meku i odlazeći u Medinu, tražio novi prostor za objavu nove mono-teističke vere. (...) Svi oni koji su pre ili zajedno sa Muhamedom prešli iz Meke u Medinu nazvani su muhādžirīn (emigranti)...“ (Božović et al. 2010, 101)

govori činjenica da po islamskom kalendaru upravo ovaj događaj predstavlja početak nove ere, te se od njega i započinje islamsko računanje vremena. Zvaničnici Islamske države su svesni da muslimanima koji bi možda želeli da „izvrše hidžru“ nije lako da se odreknu svog trenutnog načina života i lagodnosti i zadovoljstva koja im svetovni život pruža, a sve kako bi se priključili halifatu čija je sudbina neizvesna i za koji će morati da se upuste u oružanu borbu. Zato se njima takva žrtva predstavlja kao neophodna na Alahovom putu i nje se ne treba plašiti, pogotovo ne „sada kada su muslimani jači“. Uostalom, život na ovom svetu je efemeran i vredi odreći ga se zarad Alahove religije i nagrade koja prave vernike čeka na onom svetu.

Uočava se i retorika kojom se svet deli isključivo na dva suprotstavljena tabora i kojom se želi poručiti „ili si sa nama ili si protiv nas“. Na taj način se verovatno želi uticati na muslimane da prelome i daju svoju podršku halifatu. Ovakav efekat se nastoji postići poistovećivanjem svih oni koji „nisu sa nama“ sa rivalskim grupama, prvenstveno Jevrejima, ali i Amerikancima i Rusima.

Časopis *Dabik*

Ukratko ćemo se osvrnuti i na narativ koji je na vrhuncu moći Islamske države nekoliko puta korišćen u jednom od njenih zvaničnih glasila, propagandnom časopisu *Dabik* (*Dabiq*) koji je bio namenjen prvenstveno privlačenju stranih boraca i takozvanih *slobodnih strelaca* u zapadnim zemljama. U tu svrhu iznosi ispovest muslimana koji je ranije živio na Zapadu, ali se u toj sredini osećao kao stranac:

Osećaj stranosti je ono od čega muslimani koji žive na Zapadu ne mogu da pobegnú dokle god ostaju među krstašima. On je stranac među hrišćanima i liberalima. On je stranac među bludnicima. On je stranac među pijanicama i narkomanima. On je stranac u svojoj veri i delima (...) Strano je to što neko radi za ahiret⁴, dajući mu prioritet nad dunjalukom⁵. (...) Muslimani na Zapadu su u stalnoj borbi (...) Još jedna teškoća prisutna na Zapadu (...) Skoro da nema džamija u kojima se može potražiti utočište od jeresi i biti pripadnik zajednice otuđenika. (...) Generalno, ovo je slučaj koji je većina muslimana iskusila tokom života na Zapadu. Osećaj

⁴ Ahiret (ar. *al-āhira*) – zagrobni život

⁵ Dunjaluk (ar. *ad-dunyā*) – ovozemaljski svet

se strancem i u stalnoj je potrazi za zemljom u kojoj može da praktikuje svoj islam u potpunosti (Ath-Thaghri 1437, 29-30).

Upravo iz tih razloga ovaj musliman je odlučio da imigrira na Levant gde je taj osećaj u potpunosti nestao, kad drugo, nego po uspostavljanju halifata. U takvoj novoj zajednici koju čine muslimani pridošli iz svih krajeva sveta, pravi musliman konačno može da doživi osećaj istinske pripadnosti svom okruženju:

Halifat je oživeo, muhadžirini su sada pristizali na Levant iz svih krajeva sveta (...) Sada je (*musliman, M.J.*) imao svoju zemlju, gde je njegova vera podržana i gde se sprovodi njegova metodologija, vera i metodologija islama. (...) Konačno se može živeti islamskim životom (...) I više nije stranac u svojoj sopstvenoj zajednici. Okružen je muvahidima i mudžahedinima. (...) Više se ne oseća stranost koju bi doživljavao u zemljama krstaša... (Ath-Thaghri 1437, 32)

Halifat koji je ova islamistička organizacija osnovala, ovde se predstavlja kao obećana zemlja, mesto gde će ti večiti stranci naći dom, gde će konačno iskusiti onaj osećaj pripadnosti za kojim čeznu i gde će se osećati kao kod kuće. Štaviše, u ovom narativu povlači se i paralela sa dobom objave islama, i halifat se praktično stavlja u istu ravan sa zajednicom muslimana iz vremena proroka Muhameda, koja u islamskoj dogmi predstavlja apsolutni ideal na koji se treba ugledati. Kako bi se pojačao efekat ovakve retorike, narativ o muslimanima, koji se u svom okruženju osećaju kao u tuđini, sadrži emotivno obojene izraze, već opterećene negativnim značenjem, kao i dobro poznato povezivanje sadašnje situacije sa istorijskim okolnostima iz vremena objave islama.

Pokušaji da se očuva mit o halifatu

Islamska država je u vreme proglašenja halifata 2014. godine zaista ostvarila zapažene vojne uspehe i pod svoju kontrolu stavila značajna prostranstva koja su obuhvatala delove Iraka i Sirije. U takvim uslovima bilo je relativno lako oživeti mit o halifatu. Međutim, već od naredne godine usledili su teritorijalni gubici, ali je Islamska država uspevala da održi svoj status time što su joj se pridruživale i zaklinjale na odanost džihadističke organizacije iz brojnih zemalja, kao i sprovođenjem i podsticanjem terorističkih akcija u drugim delovima sveta. Ipak, do 2016. godine Islamska država je izgubila 40% teritorija koje

je kontrolisala na svom vrhuncu, a do kraja 2017. godine ta brojka je već iznosila 95% (Mueller 2017, 33). Neophodno je sagledati sudbinu mita o halifatu i u takvim promenjenim uslovima, kada ova organizacija doživljava velike poraze. Iz tog razloga pružićemo kratak osvrt na poslednje tri izjave halife al-Bagdadija koji i u takvim okolnostima pokušava da održi mit o halifatu živim, što govori o važnosti koju on ima u ideologiji Islamske države (al-Baġdādī 2018; al-Baġdādī 2019a; al-Baġdādī 2019b).

U sve tri izjave al-Bagdadi šalje sličnu poruku. Borcima i pristalicama Islamske države poručuje da budu strpljivi, da ne klonu i ne odustanu, jer je ovo samo jedno od iskušenja na Allahovom putu koji vodi obećanoj pobedi. On vernicima obećava da njihov trud neće biti neprimećen, već naprotiv, da će ih Alah nagraditi za njihovo delovanje. Samoprolašeni halifa poziva „vojnike halifata“, „zaštitnike islama“ i sve „prave vernike“ da pojačaju svoje napore i delovanje kako u vojnim poduhvatima, tako i u borbi za naklonost muslimanskih vernika. Oni treba da ostanu strpljivi, postojani i istrajni u svom džihadu u trenutku kada se muslimanska uma suočava sa najžešćim napadima ujedinjenih krstaša. Situacija će se poboljšati, a trenutno stanje je samo iskušenje sa kojim se suočavaju.

Kako bi bila skrenuta pažnja sa velikih teritorijalnih gubitaka u Siriji i Iraku, al-Bagdadi govori o drugim delovima sveta gde halifat navodno deluje. Tu taktiku primenjuje i nakon pada Baguza, poslednjeg uporišta Islamske države u Siriji. Islamska država, kako al-Bagdadi navodi, nastavlja da privlači nove članove i pristalice, da bude prisutna i sprovodi akcije u Horasanu, Iraku, Siriji, Jemenu, Somaliji, Centralnoj i Zapadnoj Africi, Istočnoj Aziji i Severnoj Africi – Libiji i Tunisu, na Sinaju, Kavkazu, ali i u drugim provincijama halifata. Pominju se polaganja zakletvi na vernost i zvanična pridruživanja halifatu islamističkih grupa u zemljama gde Islamska država do sada nije bila prisutna, kao što su Burkine Faso i Mali, kao i koordinisane terorističke operacije na Šri Lanci, u Saudijskoj Arabiji i još nizu neimenovanih zemalja, koje je Islamska država sprovedla kao „osvetu za narod Levanta“ u različitim krajevima sveta, a koje su, kako se tvrdi, prve operacije takve vrste u istoriji savremenog džihada (al-Baġdādī 2019a). Poruka je jasna, Islamska država jeste izgubila teritorije, ali ne i svoju privlačnost, moć i sposobnost da organizuje koordinisane terorističke napade u različitim delovima sveta. Nabrojanje svih ovih zemalja i regiona ima za svrhu da u trenutku kada se halifat suočava sa gubitkom

teritorijalnosti u Siriji i Iraku pokaže pristalicama Islamske države i ostalima da halifat nije ograničen samo na teritorije te dve države, već je moćan i razgranat na različite strane sveta, te nema bojazni da će prestati da postoji. Kako al-Bagdadi tvrdi, treba biti ponosan na halifat koji ne samo što istrajava više od pola decenije od proglašenja ponovnog uspostavljanja, već uspeva i dalje da ostvaruje pobjede i napreduje ka konačnom cilju. Prema njegovim rečima, čak i neprijatelji halifata su priznali da je Islamska država i dalje moćan i bitan akter koji ne može biti pokoren i nastavlja da se širi, o čemu svedoče i pristupanja novih članova i nova polaganja zakletvi na vernost. Al-Bagdadijeve izjave imale su za cilj da pokažu kako je Islamska država opstala uprkos pretrpljenim gubicima i uspeva da deluje kao spona koja ujedinjuje i koordinira niz džihadističkih organizacija u raznim delovima sveta, nastavljajući tako da drži primat među globalnim džihadističkim pokretima. Nedugo nakon svog poslednjeg govora, halifa al-Bagdadi je ubijen 27. oktobra 2019. godine u akciji koju su sprovele američke oružane snage. Ova vest je odjeknula u svim svetskim medijima, ali je nezapaženo prošlo da je samo nekoliko dana nakon toga Islamska država ustoličila novog halifu. U audio snimku objavljenom 31. oktobra, novopostavljeni portparol Islamske države Abu Hamza al-Kurejši⁶ potvrdio je pogibiju halife Abu Bekra al-Bagdadija (al-Qurayši 2019). U svom obraćanju, on navodi kako je al-Bagdadiju Alah pomogao da udahne novi život džihadu u Iraku i Siriji, da pobedi teroriste, uspostavi vladavinu šerijata, zaštiti čast muslimana i ponovo uspostavi halifat, zapostavljenu versku praksu. Na tom putu on je bio strpljiv i postojan u svojoj veri, neustrašivo sprovodeći džihad protiv neprijatelja. Na ovaj način veličaju se dosadašnja dostignuća Islamske države, kako bi se dokazala izuzetnost te grupe. Nakon, kako se navodi, mučeničke smrti al-Bagdadija nije se časilo časa, već je u skladu sa ranijim al-Bagdadijevim uputstvima izabran novi amir al-muminin i halifa Abu Ibrahim al-Hasimi al-Kurejši, kome su najistaknutiji članovi Islamske države položili zakletvu. Novom halifi se osigurava autoritet i legitimitet pozivanjem na njegovog prethodnika, ali i na samog Alaha i kuranske ajete koji se zarad ostvarivanja željenog efekta izvlače iz svog originalnog konteksta: „Oni koji su ti se zakleli na vjernost – zakleli su se, doista, na vjernost samome Allahu – Allahova

⁶ On je zauzeo ovu funkciju nakon što je njegov prethodnik Abu al-Hasan al-Muhadžir poginuo u američkom napadu nekoliko dana ranije, 28. oktobra 2019. godine. Njegova smrt je takođe potvrđena u ovom audio-snimku.

Ruka je iznad ruku njihovih! Onaj ko prekrši zakletvu krši je na svoju štetu, a ko ispuni ono na što se obavezao Allahu, On će mu dati veliku nagradu." [Al-Fath: 10] (prema Korkut 1412, 512). Iz navedenih razloga bi muslimani širom sveta trebalo da polože zakletvu na vernost novom halifi i okupe se oko njega. Iako su njegov pravi identitet i biografija još uvek nepoznanica javnosti i samo predmet spekulacija, on se u ovom obraćanju veliča i opisuje kao „prominentna ličnost džihada“, jedan od članova uleme i pionira u borbi za Alahovu religiju protiv „zaštitnika krsta“ i Amerike, koji je prošao kroz brojna iskušenja. Zbog toga se Amerika upozorava da ne treba da slavi al-Bagdadijevu smrt, jer „spram tebe je došao čovek koji će zaseniti poteškoće sa kojima si se ranije suočila, sa Alahovom dozvolom. Mislićeš da je ono kroz šta te je šejh al-Bagdadi (neka ga Alah prihvati) naterao da prođeš bilo lako.“ Tim više što se „Islamska država danas nalazi samo na korak od kapija Evrope i ulaza u Centralnu Afriku. Štaviše, ona opstaje i širi se, sa Alahovom dozvolom, od istoka do zapada.“ Dakle, iako se u realnosti suočava sa nizom teških poraza, Islamska država se predstavlja kao entitet u usponu koji prethodi da uzdrma postojeći poredak, a njen novi vođa kao islamski učenjak pun borbenog iskustva koji će zaseniti svog uspešnog prethodnika na funkciji halife. Zvaničnici Islamske države smatraju da će takvim prezentovanjem situacije uspeti da podstaknu „braću u svim vilajetima“ koju pozivaju da polože zakletvu novom halifi, tražeći još jednom od njih da imaju strpljenja i vere u borbi protiv kafira i murtada, jer će za to biti nagrađeni.

Sociokulturni kontekst u kome se mit aktualizovao

Postavlja se pitanje zašto je mit o halifatu poslednjih godina dobio na snazi i privlačnosti? Politički mitovi i narativi su produkti date socijalne situacije i zato je potrebno da sagledamo sociokulturni kontekst u kome je mit nastao kako bismo objasnili ovaj fenomen. Iz tog razloga ukazaćemo na pojedine okolnosti koje su doprinele jačanju mita o halifatu. Naravno, postoje i mnogi drugi faktori koji su imali uticaja na to i situacija je svakako dosta kompleksnija, ali sveobuhvatna analiza datog pitanja svakako prevazilazi domete ovog rada.

Kao ključni momenat za razvoj islamske fundamentalne misli uzima se ukidanje halifata i 1924. godina (Danforth 2015, 13-14). Razlog leži u činjenici da je Osmansko carstvo, to jest halifat, nakon

pada Mogulske imperije bio poslednji simbol nezavisne islamske moći i poslednji politički autoritet u islamskom svetu u borbi protiv zapadnog imperijalizma. Raspadom Osmanskog carstva, i poslednje muslimanske zemlje su postale evropske kolonije ili pale pod okupaciju (Pankhurst 2013, 204). Osmanski halifat, koliko god bio slab i koliko god je imao samo simboličku ulogu, ipak je za muslimane širom sveta predstavljao ideal panislamskog jedinstva i moći. Bez obzira na to što pojedini sunitiski istoričari i teolozi, poput recimo Alija Abdurazika, osporavaju legitimitet institucije halifata (Abdel Razek 2013), mit o halifatu se vekovima održavao. U tome je pomagalo i sveštenstvo, šireći i braneći među običnim muslimanima mit o halifatu, dobijajući zauzvrat naklonost svetovnih autoriteta, ali i istovremeno jačajući i održavajući svoj povoljan društveni status. Iako je uloga halifata bila čisto simbolička, on je uvek postojao. Zato se i desio veliki šok kada je dvadesetih godina prošlog veka odjednom odlučeno da se ukine halifat. Muslimani su bili naviknuti da on postoji. Sa njim su delili viševjekovnu zajedničku istoriju. Zato je halifat, bez obzira na to da li mitski ili dogmatski utemeljen, postao deo njih samih, njihovog identiteta i zato su muslimanski vernici doživeli kao lični poraz kada je pod republikanskim vlastima u Turskoj halifat izgubio svoju borbu za život. Taj novi poredak, bez ijedne islamske države koja bi parirala Zapadu, uzrokovao je krizu islamskog identiteta i doveo do toga da se pojedini muslimani osećaju poniženo, potlačeno i bez dostojanstva. Ovo je dovelo do renesanse islamskog fundamentalizma, koja je započela u Egiptu 1928. godine sa osnivanjem Muslimanskog bratstva (Hejvud 2005, 321). Dalji tok istorije je ponovo ostavio muslimane sa osećajem gorčine. Porazi su se ređali jedan za drugim, kako vojni, tako i politički i ekonomski. Pomenućemo neke: osnivanje države Izrael, žestok poraz u Šestodnevnom ratu 1967. godine, uspesi sekularne ideologije naserizma i arapskog socialnacionalizma, ekonomska kriza 70-ih i 80-ih, sovjetska invazija na Avganistan, Zalivski rat itd. Sve ovo je uticalo na to da javno muslimansko mnjenje stekne utisak da je Zapad antiislamski nastrojen i da se islam ponudi kao politička alternativa kojoj su se priklonili mnogi, a oni radikalniji su se okrenuli islamskom ekstremizmu.

Ni dvadeset i prvi vek nije doneo mir u islamski svet i na Bliski istok. Krajem 2001. godine Zapad je započeo rat u Avganistanu, a dve godine kasnije izvršena je invazija na Irak. Svi navedeni događaji se u

svesti muslimana percipiraju kao porazi islamskog sveta. To je i dovelo do toga da, nakon izbijanja tzv. Arapskog proleća krajem 2010. godine, u većini zemalja zahvaćenih tim talasom protesta islamisti isplivaju kao jaka, ako ne i vodeća politička opcija. A nakon izbijanja rata u Siriji, do izražaja je došla popularnost borbe za islamsku stvar i u drugim zemljama. Brojni muslimani su tako, iz simpatija prema ciljevima za koje se bore sirijski pobunjenici, pohrlili u ovu ratom zahvaćenu zemlju. Taj proces je doživeo svoj vrhunac kada je proglašena Islamska država u Iraku i Levantu, i kasnije teritorijalno neomeđena Islamska država, odnosno Islamski halifat. Islamski fundamentalizam je, usled spleta svih ovih okolnosti, izuzetno dobio na snazi. To i ne čudi ako se uzme u obzir da se verski fundamentalizam najjače manifestuje u postkolonijalnim društvima koja se suočavaju sa brojnim problemima.

Još jedan od faktora koji podstiču fundamentalizam je globalizacija. Upravo globalizacija se nalazi i u središtu razmišljanja francuskog filozofa i sociologa, jednog od najuticajnijih savremenih teoretičara, Žana Bodrijara (1929-2007). On pravi razliku između onog što je „globalno“ i onog što je „univerzalno“, i smatra da univerzalno strada u procesu globalizacije koji u stvari predstavlja „trijumf jedinog mišljenja nad univerzalnim“ (Bodrijar 2007, 61-62). U tom smislu, aktuelni trend globalizacije, civilizacijski posmatrano, predstavlja vesternizaciju. Ipak, globalizacija nije unapred pobednik. Socijalni i politički otpori protiv apstraktne univerzalnosti su sve življi. Na prvom mestu se ističe antagonizam islama prema zapadnim vrednostima, a taj animozitet, prema Bodrijarovom mišljenju, posledica je ne oduzimanja i iskorišćavanja, već ponižavanja od strane Zapada (Bodrijar 2007, 65-68).

Vreme globalizacije u kome danas živimo donosi sa sobom još neke bitne promene kada su islamski svet i muslimani u pitanju. Interesantno je osvrnuti se na viđenja koja je o tome u svojoj studiji *Globalni islam* izneo italijanski islamolog francuskog obrazovanja i alžirskog porekla, Haled Fuad Alam. On kao jednu od posledica globalizacije opaža dekulturnaciju verskog identiteta, koja „islam svodi na etičko-pravne elemente, oduzimajući mu elemente kulturne prirode.“ Ovakvo stanje je u suprotnosti sa istorijskom tradicijom antropološkog islama, „u kome se verska poruka oduvek prilagođavala sociokulturnim uslovima na prostorima širenja islama, pa se otuda i može govoriti o sibirskom islamu, indonežanskom islamu i tako dalje“ (Alam 2012, 98). Ovaj proces globalizacije lišava, dakle, sam islam

njegovih lokalnih kulturnih osobenosti, što može imati samo negativne posledice. Uz to, u moderno doba internet sve više postaje sredstvo kroz koje se nacionalno i teritorijalno neomeđana, virtuelna uma – zajednica svih muslimana - oglašava, figurirajući tako, prema Alamo- vom mišljenju, kao „jedan neograničeni prostor za okupljanje u kome obitava pravedni islam, kao predstava, kao ideal“ (Alam 2012, 99-100).

Još jedan od faktora koji su doprineli tome da ideologija Islamske države i mit o halifatu dobiju na popularnosti je pitanje društvene (ne)integrisanosti muslimana imigranata u nemuslimanskim društvima, prvenstveno u Zapadnoj Evropi. Činjenica je da deo muslimana koji žive u dijaspori nije iskusio osećaj pripadnosti u sredinama u kojima sada žive. Naprotiv, oni se osećaju kao stranci i tuđini. Ovaj problem je očigledno prepoznat i od strane zvanične Islamske države, što pokazuje i ranije pomenuti narativ o strancima. Za slabu integraciju muslimana imigranata krivi su i oni sami i društvo zemlje prijema, jer stvaraju začarani krug u kome islamofobija, koja se ispoljava npr. na tržištu rada, pospešuje muslimansku neintegrisanost i otuđenost od društva, ali i obratno, muslimanska neintegrisanost i otuđenost od društva pospešuju islamofobiju. Ovakvo međusobno nadovezivanje stvara samo još dublji jaz između dve grupe. Pitanje integrisanosti se ne poboljšava ni sa drugom generacijom imigranata, čak naprotiv. U prilog tome govori istraživanje Olivijeja Roja, koji je na osnovu analize obaveštajnih podataka franuske vlade došao do toga da većina francuskih džihadista nisu nedavno pridošli imigranti, već su u pitanju pripadnici druge generacije imigranata ili čak Francuzi koji su prešli na islam (Adida 2016). Imigranti druge generacije nisu otuđeni samo od društva zemlje u kojoj žive, nego neretko i od kulturnog konteksta iz kog njihovi roditelji potiču. Oni, dakle, nisu rastrzani između dve kulture kako se to obično pretpostavlja, naprotiv, oni ne osećaju pripadnost i bliskost nijednoj kulturi (Malik 2015, 31). U opisanoj situaciji, za neintegrisane muslimane koji su se otuđili od kulture iz koje potiču, a da pritom nisu pronašli sebe u kulturi u koju su se doselili, mit o halifatu se pojavljuje, što mitovi inače i jesu, kao „imaginarna nadoknada izgubljene i potisnute društvenosti, i lažna nada da će se u novoj iluzornoj političkoj zajednici naći zamena za stvarnu zajednicu“ (Матић 2005, 133).

U kojoj je meri mit o halifatu prihvaćen među muslimanima najbolje pokazuje u poslednje vreme u medijima često citirana anketa, koja je za potrebe istraživanja na Univerzitetu Merilend

sprovedena u četiri velike muslimanske zemlje, Indoneziji, Maroku, Egiptu i Pakistanu, sada već ne tako bliske 2007. godine, a u kojoj je čak 65% ispitanika odgovorilo da podržava ideju stvaranja halifata (Kull 2007, 15). Nakon brojnih neuspeha koje su od tada doživeli zapadni, prvenstveno američki poduhvati širenja demokratije na Bliskom istoku i u drugim zemljama sa većinskim muslimanskim stanovništvom, bilo „mirnim“ ili vojnim putem, logično je pretpostaviti da se antitelo globalizma zvano halifat proširilo među muslimanima. Stoga i ne čudi uspeh koji je ostvario mitski narativ Islamske države o halifatu, delimično zahvaljujući kome je ova organizacija uspeła da u Siriju i Irak privuče 43 hiljade boraca iz 120 zemalja, da u ove dve zemlje pridobije podršku velikog broja pripadnika lokalne populacije, kao i da uspostavi ‘franšize’ u mnogim drugim zemljama (Waterbury 2019, 328).

Zaključak

Islamska država je uz mnogo pompe proglasila ponovno uspostavljanje halifata i taj čin je predstavila kao ispunjenje verske obaveze od izuzetne važnosti. Time je, tvrdi njena zvanična retorika, ponovo oživela jedna od najstarijih islamskih verskih tradicija propisana Božjom rečju, a koju su u amanet ostavili prorok Muhammed i njegovi najbliži saborci. Takve tvrdnje, ipak, počivaju na veoma diskutabilnim temeljima. Naime, halifat kao nepromenljivi i jasno određeni oblik vladavine i institucija nikada praktično nije postojao. Od VII do XX veka ova institucija je jačala i slabila u skladu sa istorijskim okolnostima i samo povremeno imala većeg značaja u islamskom svetu. Uprkos tome, tokom vekova je i među muslimanskim i među zapadnim misliocima stvoren svojevrsan mitski narativ o halifatu kao trajnoj instituciji sa centralnim mestom u islamu. Njegovo ukidanje 1924. godine sigurno je bilo veliki udarac za ceo islamski svet jer se, kako navodi istaknuti italijanski orijentalista Masimo Campanini, „činilo da se zauvek zatvara hiljadugodišnja stranica istorije i islamske političke misli; izgledalo je da se uništava sam politički identitet islama“ (Campanini 2011, 95). Nakon toga, porazi su se samo ređali jedan za drugim. Kako oni vojni, tako i politički. Čak su i pobeđe poput oslobađanja od kolonijalizma završile porazom, neuspehom da se dođe do

emancipacije društva. A onda je na red došla i globalizacija. Još jednom su muslimani gubitnici jer se ona sprovodi po tuđim pravilima. Globalizacija pretila da porazi i njihovu kulturu. Kod muslimana u dijaspori, već u dobroj meri i jeste poražena. Iz pomenutih razloga, mit halifata je danas, čini se, jači nego ikad.

Stratezi Islamske države prepoznali su potencijal koji ovaj mit ima i pažljivo kreirali narativ o halifatu koji ima brojne elemente političkih mitova. Osnovne poruke koje on sadrži su one o neophodnosti delovanja, obećanoj pobedi, utopijskom karakteru halifata, kao i identitetske poruke. Glavne socijalnopsihološke i političke funkcije ovih poruka su, svakako, homogenizacija, jačanje identiteta i samopoštovanja, podsticanje kolektivnih akcija i politički funkcionalna mobilizacija na planu ostvarivanja političkih ciljeva. Takođe, treba pomenuti i da se, kako bi se pojačao utisak, koristi stilski kompleksan arapski jezik pun arhaizama, koji bi trebalo da asocira publiku na jezik i stil Kurana koji je najsvetiji islamski tekst.

Dakle, narativ o halifatu podseća na veličanstvenu zajedničku prošlost, svedoči o izuzetnosti socijalne grupe kod koje se mit javlja, pospešuje osećaj zajedništva, poziva na usklađenost kolektivnog delovanja u cilju boljeg savladavanja izazova koji se očekuju u budućnosti i radi lakšeg ostvarivanja zajedničkih interesa. Ništa manje bitno, narativ takođe govori o apsolutnoj neophodnosti delovanja, uverava u sigurnu i predestiniranu pobjedu stvari koju propagira, samo treba biti strpljiv, obećava veliku nagradu za požrtvovanost cilju, a naravno, nije izostavljeno ni pominjanje rivalske socijalne grupe, zajedničkog arhineprijatelja. U narativu Islamske države halifat se predstavlja kao obećana utopijska zemlja u kojoj su bez obzira na razlike svi jednaki, u kojoj vlada apsolutna ravnopravnost i pravda, u kojoj su solidarnost i duh bratstva rasprostranjeni do te mere da će svi koji dođu odmah osetiti da tu i pripadaju. To je mesto gde će svaki pravi vernik naći svoj dom. Iako se trenutno suočava sa izazovima i gubitkom teritorije u Iraku i Siriji, halifat opstaje i širi se u brojnim provincijama na raznim krajevima sveta. Samo treba biti strpljiv i sigurno će uslediti predodređena pobjeda i nagrada od Alaha. Kako onda svemu tome „pravi musliman“ može da odoli?!

LITERATURA

- Abdel Razek, Ali. 2013. *Islam and the Foundations of Political Power*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Adida, Claire L., David D. Laitin, and Marie-Anne undefined Valfort. "Don't Fear Muslim Immigrants - They Aren't the Real Problem." *Foreign Affairs*, April 26, 2016. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2016-04-26/dont-fear-muslim-immigrants>.
- Abu Haniyeh, Hassan. 2014. "Daesh's Organisational Structure." In *Deciphering Daesh: Origins, Impact and Future*, edited by Malak Chabkoun. Mecca: Al Jazeera Centre for Studies. <http://studies.aljazeera.net/en/dossiers/decipheringdaeshoriginsimpactandfuture/2014/12/201412395930929444.html>.
- Alam, Haled Fuad. 2012. *Globalni islam*. Beograd: Službeni glasnik.
- al-Adnani, Abu Mohammad. 2014. *This Is the Promise of Allah*. Al Hayat Media Center.
- al-Bağdādī, Abū Bakr al-Ḥussaynī al-Qurayšī. 2014. *Ḥaḍā wā di allahī*. July 4, 2019. <http://www.jihadica.com/wp-content/uploads/2014/07/Ḥaḍā-wā-di-allahī.pdf>.
- al-Bağdādī, Abū Bakr al-Ḥussaynī al-Qurayšī. 2019a. *Wa qulī `iamalū*. September 16, 2019. <https://archive.org/details/Owork>.
- al-Bağdādī, Abū Bakr al-Ḥussaynī al-Qurayšī. 2019b. *Fī ḍiyāfati amīr il-mu`minīna*. April 29, 2019. https://archive.org/details/FiDhiyafat/FiDhiyafat_1080.mp4.
- al-Bağdādī, Abū Bakr al-Ḥussaynī al-Qurayšī. 2018. *Wa bašširi aš-šābirīna*. August 22, 2018. <https://archive.org/details/firefree130>.
- al-Qurayšī, Abu-ḥamza. 2019. *Wa man `awfa bima `āhada allah fasayu' tihī `ağran `aẓīman*. October 31, 2019. <https://jihadology.net/2019/10/31/new-audio-message-from-the-islamic-states-shaykh-abu-ḥamzah-al-qurayshi-and-he-who-fulfills-that-which-he-has-promised-god-he-will-give-him-a-great-reward/>.
- Ath-Thaghīrī, Abul-Hātirh. 1437 AH. "And as for the Blessing of Your Lord the Mention It." *Dabiq* 12: 29–32.
- Al-Baghdadi, Abu Bakr Al-Husayni Al-Qurashi. n.d. *A Message to the Mujahidin and the Muslim Ummah in the Month of Ramadan*. Al Hayat Media Center.
- Bodrijar, Žan. 2007. *Duh terorizma*. Beograd: Arhipelag.
- Božović, Rade, i Vojislav Simić. 2003. *Pojmovnik islama*. Beograd: Narodna knjiga.
- Božović, Rade, i Vojislav Simić. 2010. *Rečnik islama*. Beograd: Društvo srpsko-iranskog prijateljstva.
- Bunzel, Cole. 2015. *From Paper State to Caliphate: The Ideology of the Islamic State*. Washington, D.C.: Brookings Institution - The Center for Middle East Policy.
- Cronin, Audrey Kurth. 2015. "ISIS Is Not a Terrorist Group - Why Counterterrorism Won't Stop the Latest Jihadist Threat." *Foreign Affairs* 94 (2): 87–98.
- Danforth, Nick. 2015. "The Myth of the Caliphate - The Political History of an Idea." In *The ISIS Crisis*, edited by Gideon Rose, 13–17. New York, NY: Foreign Affairs.

- Despotović, Ljubiša. 2010. *Politički mitovi i ideologije*. Sremski Karlovci: Kairos.
- Donner, Fred M. 1999. "Muhammad and the Caliphate." In *The Oxford History of Islam*, edited by John L. Esposito, 1–61. New York, NY: Oxford University Press.
- Hejvud, Endru. 2005. *Političke ideologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kadi, Wadad, and Aram A. Shahin. 2013. "Caliph, Caliphate." In *The Princeton Encyclopedia of Islamic Political Thought*, edited by Gerhard Bowering, 81–86. New Jersey, NJ: Princeton University Press, 2013.
- Компанини, Масимо. 2011. *Историја Средњег истока (1798-2006)*. Београд: Клио.
- Korkut, Besim, prev. 1412 h. *Kur'an s prevodom*. Medina Munevvera: Fahd za štampanje Mushafi Šerifa.
- Kull, Steven. 2007. *Muslim Public Opinion on US Policy, Attacks on Civilians and Al Qaeda*. Baltimore: University of Maryland,
- Malik, Kenan. 2015. "The Failure of Multiculturalism - Community Versus Society in Europe." *Foreign Affairs* 94 (2): 21–32.
- Матић, Милан. 2005. *Мит и политика: расправа о основама политичке културе*. Београд: Институт за политичке студије.
- Mueller, John, and Mark G. Stewart. 2016. "Misoverestimating ISIS Comparisons with Al-Qaeda." *Perspectives on Terrorism* 10 (4): 30–39.
- Pankhurst, Reza. 2013. *The Inevitable Caliphate? A History of the Struggle for Global Islamic Union, 1924 to the Present*. New York: Oxford University Press.
- Sariyuce, Isil, and Eliza Mackintosh. 2019. "Turkey Begins Deporting Suspected ISIS Fighters to US, UK, Germany." *CNN*, November 14, 2019. <https://edition.cnn.com/2019/11/14/europe/turkey-deports-isis-fighters-us-uk-germany-gbr-intl/index.html>.
- Smailagić, Nerkez. 1990. *Leksikon islama*. Sarajevo: Svijetlost.
- Стојадиновић, Миша, и Миодраг Гордић. 2016. "Политички мит као облик друштвеног и политичког отуђења." *Српска Политичка Мисао* 54 (4): 51–65.
- Танасковић, Дарко. 2010. *Ислам - догма и живот*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Vasović, Mirjana. 2015. "Psihološka moć i uloga nacionalnih mitova u međuetničkim konfliktima." U *Etnički stereotipi i nacionalni mitovi kao prepreke pomirenju u srpsko-albanskim odnosima*, Uredili: Goran Tepšić, Radmila Nakarada, i Mirjana Vasović, 67–98. Beograd: Univerzitet u Beogradu - Fakultet političkih nauka.
- Walt, Stephen M. 2019. "ISIS Is a Survivor" *Foreign Policy*, August 27, 2019. <https://foreignpolicy.com/2019/08/27/isis-is-a-survivor/>
- Waterbury, John. 2019. "After the Caliphate: The Islamic State and the Future of the Terrorist Diaspora by Colin P. Clarke. Polity, 2019, 240 Pp." *Foreign Affairs* 98 (5): 328.
- Zelin, Aaron Y. 2019. "Wilayat Al-Hawl: 'Remaining' and Incubating the Next Islamic State Generation." *The Washington Institute - Policy Notes* 70: 1–19.

Marko Jovanović

CALIPHATE IN THE DISCOURSE OF THE ISLAMIC STATE A POLITICAL MYTH

Abstract

Even though the Islamic State basically suffered the defeat and lost all of the territories it once controlled, the idea of reestablishing the Islamic caliphate that this organization is advocating, remains attractive to some. For this reason, this paper aims to explore the political discourse of the Islamic State, the ways that caliphate is being used in it, as well as the ways in which the self-proclaimed caliphate is trying to present itself to its target group, the Muslim Ummah. As this discourse contains many elements of political myths, in order to do so, we will first try to briefly define political myths

and point to their constructions, contents, basic functions and purposes. This will be followed by a short overview of the historical development of the institution of caliphate, created through numerous socio-historical processes and events that since the 7th century, have shaped the perception of this term and the mythical narrative on the caliphate. After providing a brief history of the so-called Islamic State, we will analyze the use of caliphate in its discourse and try to explain the main messages and the most important socio-psychological and political functions of this narrative. Finally, we will point out some factors and circumstances that contributed to the recent actualization of the caliphate myth and its growing popularity.

Keywords: The Islamic State, Caliphate, Political Myth, Political Discourse